

Orbán és a Generális

VISSZHANG - LXVI. évfolyam, 35. szám, 2022. szeptember 2.

Az elmúlt években több írás is napvilágot látott Tisza Kálmán és Orbán Viktor magyar miniszterelnökök rendszereinek átfedésére rávilágítva. Ebben az elemzésben nem célom a szembeötlő párhuzamokat cáfolni, mindinkább a különbségekre helyezném a hangsúlyt, ezek figyelmen kívül hagyása ugyanis véleményem szerint következtetések elhamarkodott levonásához vezethet. Tisza Kálmán (1830-1902) 1875 és 1890 között volt Magyarország kormányfője, csak 2020 novemberében előzte meg őt Orbán Viktor a magyar történelem leghosszabb ideig regnáló miniszterelnökeként. A „Generális” néven becézett államférfi és a jelenlegi miniszterelnök pályafutása és kormányzása közötti hasonlóságok több kortárs elemzés tárgyát képezik.¹

Első ránézésre kísérteties hasonlóságok tárulnak a kutató szeme elé, amikor Tisza 1875-től és Orbán 2010-től működő rendszerét veti latba. Mindkét kormányfő elfordult korábbi ideológiájától (Orbán a liberálisoktól, Tisza a függetlenségeiktől) a hatalomra kerülés érdekében. Mindketten szigorú pártfegyelmet alakítottak ki egy leválthatatlannak bizonyuló kormánypárt élén. Mindkét miniszterelnök hivatali idejét korrupciós vádak övezték, és mindkét rendszerben ellenzéki összefogás született, amely nem tudott egységes erővel sem sikert aratni. Így aránytalan sokpártrendszer működött, ahol egy erős kormánypárttal szemben sokpárti, fragmentált ellenzék állt. Mindkét rendszerben az állam feladatává vált, hogy hatalmon tartsa a kormánypártot, amivel szemben egy oppozíciós és nem konstruktív ellenzék állt, vagyis mindenekelőtt kormányellenesként jelentek meg ellenfelek a politikai színtéren.

A sok egyéb párhuzam mellett fontosnak találom azonban kiemelni az egyáltalán nem elhanyagolható különbségeket. Az ellenzék által köpönyegforgatásként leírt ideológiai váltás természete a két miniszterelnöknél számottevően eltér. Tisza továbbá Orbánnal szemben nem volt pártelnök, még ha a Szabadelvű Párt a gyakorlatban a Fideszhez hasonlóan egyszemélyi irányítás alatt állt is. A párt hatalmon tartása azonban nem függött a vezető személyétől, a kormánypárt Tisza bukása után is több kormányt alakíthatott. A Fidesszel szemben azonban a Szabadelvű Párt nem tudott stabil választási népszerűséget elkönyvelni, mandátumaránya ingadozott. Ezenfelül belső váltógazdálkodásról beszélhetünk az akkori kormánypártban, a képviselők nem kis számban ki is léptek a pártból, és az ellenzék sorait gyarapították. Napjainkban mindezek nem figyelhetők meg. A legnagyobb különbséget Tisza és Orbán ideje között kétségkívül a sajátos közjogi, politikai viszonyok jelentik. Egy közel másfél évszázaddal ezelőtti rendszer vizsgálatakor nem is meglepő, hogy más körülményekkel szembesülünk. Magyarország akkoriban soknemzetiségű parlamentáris monarchia volt az Osztrák-Magyar Monarchián belül, censzusos választójoggal, tényleges hatalommal rendelkező államfővel.

A következőkben egyenként tekintjük át ezeket a különbségeket, rávilágítva jelentőségükre, és arra, miért érdemes ezeket észben tartani a két vizsgált rendszer összehasonlításakor.

(A *miniszterelnök*) Ahogy Orbán Viktor a rendszerváltás idején még liberális, Tisza Kálmán a kiegyezéskor még függetlenségpárti politikus volt. Orbánnal szemben azonban Tisza magát a létrejövő rendszert ellenezte, nem csak a hatalomra kerülő kormánypártot. Ezt az álláspontját a kiegyezés megtörténte után egy évvel, a bihari pontokban is megerősítette.² Ám az akkori „rendszerváltást” követően, nyolc évvel később a kormánypárt gazdasági és politikai válsághelyezettel szembesült, amit közös megegyezéssel, a Deák-párt és a Tisza-féle Balközép egyesülésével sikerült megoldani, beolvasztva a legnagyobb ellenzéki pártot a kormányba.³ Nem nehéz meglátni, hogy ezzel szemben Orbán kormányalakítása – se a

rendszerváltás után szintén nyolc évvel bekövetkezett első, se a 2010-es domináns párti korszakot megalapozó – nem az MSZP és a Fidesz megegyezésével született meg, hanem tényleges kormányváltással. Ez fontos különbségre világít rá a két korszak kormány-ellenzék viszonyát illetően: a kormány és az ellenzék közti törésvonal a dualizmus idején válsághelyzetben felülírható volt.

A kormányra kerüléssel kapcsolatban térjünk vissza a személyi aspektusra. A két vezető közti különbségként tudható még be, hogy bár Orbán eddig nem, Tisza reflektált saját pálfordulására.⁴ Erre természetesen nagyobb szüksége is volt, mert míg Orbán liberálisként a rendszerváltás pártján állt, Tisza a kiegyezést ellenezte, a rendszerellenzék addigi vezetőjeként tehát nagyobb fordulatot kellett legitimálnia a választóközönség és a politikusok szemében.

Ezekén túl, bár a személyi karakterkülönbségek jelentéktelen részletkérdésnek tűnhetnek, néhányat mégis érdemesnek találok kiemelni. Orbánnal szemben Tisza nem volt koncepciózus, inkább kulisszák mögött politizáló ember,⁵ aki rögtönzött szónoklási stílusával egyértelműen nem arra helyezte a hangsúlyt, hogy a széles tömegeket maga mellé állítsa. Erre természetesen a politikai viszonyok miatt nem is volt akkora szüksége, mint Orbánnak, aki gondosan megtervezett megjelenéssel bír. Abból a szempontból mégis aláhúzendő ez a különbség, hogy Tisza a rendszert stabilizáló, konszolidáló aktorként egyfajta békéltető funkciót igyekezett betölteni a közvélemény előtt, Orbán viszont aktívan alakítani igyekszik a mindennapi és az elméleti politikát egyaránt, valamint nemzetközi szinten is befolyásolni kívánja a közbeszédet.

A két politikus céljai között is látható ennek nyomán különbség: míg Tisza célja egy népszerűtlen rendszer népszerűvé tétele volt,⁶ Orbán inkább szakított az 1990–2010 között kialakult politikai viszonyokkal.

Az ezen célokhoz használt eszközök azonban már nagyban hasonlítottak. Mégis érdemes kiemelni, hogy bár az államigazgatás Orbán esetében is szorosan a vezető kezében van, Tisza nemcsak miniszterelnök volt, de a belügyminiszeri tárcát is vezette hivatali ideje legnagyobb részében.⁷ A kormánypárt irányítása azonban kisebb mértékben függött a miniszterelnök személyétől: Tisza sohasem volt a Szabadelvű Párt elnöke, viszont több pártelnök ciklusát átélte, de facto pártvezérként.⁸ Orbán Viktorral szemben így azt látjuk, hogy Tisza Kálmán szorosabban magához kapcsolta az államigazgatást, de lazábban a pártszervezetet.

(A párt és a pártrendszer) Míg 2010-ben – a Fidesz 1998-as ígéretéhez híven⁹ – többről volt szó, mint kormányváltásról, de kevesebből, mint rendszerváltásról, addig 1875-ben még egy hagyományos kormányváltásnál is kevesebb változás történt a magyar állam élén. A függetlenségpárti ellenzék megmaradt ellenzékben, a kompromisszumra nyitott – a függetlenségi eszmét feladó – ellenzék pedig hozzájuthatott a hatalomhoz. A Deák-párt és a Balközép fúziójából létrejövő Szabadelvű Pártban azonban Tisza Kálmán dominanciája nem volt olyan egyértelmű, mint most Orbán Viktoré a Fideszben. Egyfelől nem volt a kezdetektől evidens, hogy ő lesz a párt vezető alakja: ahogy korábban láthattuk, más személy töltötte be az elnöki tiszteket. A miniszterelnöki pozíciót is Wenckheim Béla szerezte meg, mielőtt Tisza mögé állt volna a tagság.¹⁰ A Szabadelvű Pártban ezentúl időnként felütötték fejüket belső ellentétek, amelyek olykor jelentős számú képviselő kilépéséhez vezettek. Léteztek belső erőcsoportok, illetve zajlottak nagyobb szabású átrendeződések is a párton belül, vagyis annak ellenére, hogy nem volt váltógazdálkodás a kormányalakításra bejelentkező pártok között, a párton belül állandó volt a megújulás.¹¹ A Fidesszel szemben a Szabadelvű Párt tehát korántsem volt monolitikus.

A pártból való kilépések okozta mandátumarány-ingadozást a választásokon elért eredmények is fokozták.¹² Míg a Fidesz 2010 óta minden országgyűlési választás alkalmával stabil kétharmados többséget tudott szerezni, a Szabadelvű Párt eleinte négyötödös többséggel bírt az alsóházban, később azonban az abszolút többséget nem sokkal volt képes meghaladni.

Mindkét jelenség annak a kulcsfontosságú tényezőnek tudható be, hogy a jelenlegi pártrendszerrel szemben a dualizmus idején nem magánjogi, hanem közjogi kérdések alapján szerveződtek a pártok, az így létrejött klubpártokban pedig nem feltétlenül volt olyan szigorú a pártfegyelem.¹³ Így volt lehetséges

az, hogy a kormány és az ellenzéke ugyanazt az ideológiát – a szabadelvűséget, vagyis liberalizmust – képviselték. Ez alapján a Szabadelvű Párt tagságának ingadozása nem hasonlítható össze a Fidesz stabilitásával, ugyanis a dualizmus idején megváltoztatni az egyén párhovatartozását nem jelentett politikai eszmével, ideológiával való meghasonulást, csupán a kiegyezéssel rendszerhez való hozzáállásban tértek el.

(Politikai közeg, közjogi viszonyok) Így jutunk el a legfontosabb különbséghez a két miniszterelnök domináns párti rendszerének összehasonlításakor, mégpedig a kor sajátos közjogi és politikai viszonyaihoz. A miniszterelnök politikáját, a párt és az állam működését ugyanis nem lehet összehasonlítani a maival, ha nem ismerjük a történeti kontextust, az események és a cselekedetek „miértjét” a „mikéntjüket” mellett.

A késő XIX. század Magyarországnak politikáját a maival összehasonlítani nem egyszerű. Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején nagyban eltértek a maitól egyfelől az államkeretek. Magyarország akkor az Osztrák–Magyar Monarchián belül, vagyis birodalmi keretek között létezett, szemben a mai szuverén nemzetállami léttel. Ez a tényező a belpolitikát is nagyban befolyásolta, ugyanis a rendszer megmaradása a két birodalomrészt összekapcsoló uralkodóval való jó viszony fenntartását kívánta.

Eltért tehát az államforma is, a mai parlamentáris köztársasággal szemben – ahol az államfőnek nincs komolyabb beleszólása a politikába – a dualizmus idején a tényleges politikai hatalommal rendelkező uralkodóval is számolni kellett. A Ferenc Józseffel ápolt jó viszony pedig kölcsönös előnyökkel járt: egyfelől biztosította a kormánypárt számára hatalma stabilitását, másfelől az uralkodó felé biztosította a birodalom egyben tartását.

Ez a két tényező idézte elő azt a közös hadseregről zajló közéleti vitát, amely végső soron nagy tömegeket megmozgató kormányellenes tüntetésekhez vezetett.¹⁴ Ebbe Tisza Kálmán maga bele is bukott. Ehhez hasonló veszély Orbán Viktor miniszterelnökségét természetesen nem fenyegeti.

A geopolitikai tényező a vizsgált korszak pártrendszerét gyakorlatilag teljességében meghatározta. A pártverseny a dualizmus idején nem volt korlátlan és szabad: a kiegyezéssel rendszer alapfeltételeit a résztvevőknek tudomásul kellett venniük. A kormánypárt a Fidesszel szemben ekkor nem választásos úton, hanem a rendszer kegyeltjeként került hatalomra. Az ellenzék azonban ezeket a viszonyokat nem volt hajlandó elfogadni, így állandó rendszerellenzéki szellemről beszélhetünk. Ezzel szemben a mai ellenzék bár megfogalmazta alkotmányozási igényét, a tágabban vett berendezkedést megváltoztatni nem akarja.

A magyarországi politikát nagyban alakító tényező volt még a Trianon előtti határokból adódóan a nemzetiségi kérdés is. Mivel a függetlenségi eszme – vagyis az ellenzéki szellem – inkább a magyarság körében volt népszerű,¹⁵ a nemzetiségi többségű területek így fontos bázisai voltak a kormánypártnak. Ezért a választókeretek határait is igyekeztek úgy alakítani, hogy ezek jussanak képviselői előnyhöz.¹⁶ A kormány célja egyúttal az is volt, hogy megmaradjon – és növekedjen – a magyar nemzet politikai dominanciája az országon belül, így a nemzetiségek túlzott megerősödése ellen a választójogi cenzus szigorítását alkalmazták.

Mielőtt azonban a cenzusra áttérnénk, érdemes aláhúzni az Orbán- és a Tisza-korszakok külpolitikájának a különbözőségét is. Bár az orbáni külpolitikát¹⁷ legfeljebb az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való tartozásunk befolyásolja nemzetközi kívüli alkalmazkodási tényezőként, Tisza idején a belföldi nemzetiségi kérdés is alakította a magyar érdekeket. Közismert, hogy a Monarchia idején a külpolitika az osztrák birodalomrésszel közös ügynek számított, a külügyminiszeri posztot azonban Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt elsősorban Andrássy Gyula és Kálnoky Gusztáv töltötte be, és mindketten kifejezetten a magyar kormány érdekei, így a nemzetiségi politikájának megfelelően vitték azt.¹⁸ A Magyar Királyság területi integritását is veszélyeztető pánszlávizmus hódításának megtörése vitte a Monarchiát Boszniába. Ugyanezen okból kereste a birodalom a jó kapcsolatot Szerbiával és Törökországgal, illetve szigetelte el Németországot Oroszországtól, csak hogy néhány példát említsünk.

Végül a két korszak fontos különbségeként szót kell ejtenünk a korabeli cenzusos választójogról is. Általános választójog hiányában nem minden réteget kellett megszólítani a választásokkor a kormánypártnak, így a szélesebb tömegekhez való viszony természete is más volt. Az Orbán-kormány és a Fidesz-KDNP ideológiai háttérének jelentős eleme a néppártiság, támasza a demokratikus legitimáció. A Tisza-kormány és a Szabadelvű Párt ezzel szemben elitista volt, nem folytatott tömegpolitikát, sőt kifejezetten célja volt a széles tömegek politikai beleszólását megakadályozni, hogy elkerülje az Országgyűlés radikalizálódását és a már említett nemzetiségi megerősödést.¹⁹ A dualista rendszer jellemzője tehát az antidemokratikus liberalizmus,²⁰ az Orbán-rendszeré pedig a demokratikus illiberalizmus²¹.

(Konklúzió) Mindezen sajátos körülmények nehezítik a Tisza-korszak politikai változásaiból kivehető tanulságok leszűrését. Az ilyen történeti kitekintésnek ugyanis éppen az a haszna, hogy bizonyos stratégiák realitását tudjuk igazolni, adott folyamatok felismerésével következtetéseket levonni akár a jövőre vonatkozóan is, vagy megérteni a magyar nép politikai viselkedésmódjának háttérét. Amikor viszont megvizsgáljuk az 1875 és 1890 közötti kort – vagy akár a teljes dualizmus korát –, és a 2010 óta kialakult domináns párti időszakkal egybevetjük, a szembeötlő hasonlóságokat nemcsak önmagukban kell szem előtt tartanunk. Az előbbieken felsorolt különbségek ugyanis elengedhetetlen kontextusként szolgálnak azon események megértéséhez, amelyek Tisza Kálmánt hatalmon tartották, vagy éppen bukásához vezettek.

Ezek nélkül nehezünkre esne megérteni, hogy a Szabadelvű Párt ellenzéke miért nem kerülhetett hatalomra harminc éven át – ezután is csak egy súlyos belpolitikai válság útján, mindössze egy ciklusra.²² Ugyanígy fontos a kontextus annak megértéséhez, hogy miért fordult olyan markánsan a közvélemény a kormány és a miniszterelnök ellen az 1880-as évek végén, hogy még a Generális is elveszítse korábbi tekintélyét, és más vegye át a Szabadelvű Párton belül a stafétabotot.²³ A miniszterelnök személye, a párt, a pártrendszer és a bővebb közjogi, politikai körülmények különbségét akkor is észben kell tartani, amikor a kormány-ellenzék viszony változásának vizsgálatára vállalkozunk például Széll Kálmán (békéltető) és Tisza István (felforgató) miniszterelnökségei idején, vagy amikor a magyar politikatörténetben állandóan jelen lévő domináns párt jelenségét kutatjuk.²⁴

Orbán Viktor és Tisza Kálmán rendszerének összehasonlítása tehát nem hiábavaló. A történelmet mindig érdemes szem előtt tartani, és tanulságokat leszűrni belőle. A párhuzamok felfedése mellett azonban elengedhetetlennek gondolom az olyan kulcsfontosságú eltérések figyelembevételét is, amelyek által árnyaltabb képet kapunk a múltból. Ezek nélkül Tisza és Orbán kormányzásának összehasonlítása legfeljebb csak érdekességek felsorolásaként szolgál.

(A mexikói-magyar származású szerző a Miskolci Egyetem Alkalmazott Társadalomtudományi Intézetének politológushallgatója. Történészvégzettséggel rendelkezik, tanulmányai mellett újságíróként dolgozott.)

1 Lásd: Orbán nemcsak kormányzása hosszában hasonlít Tisza Kálmánhoz, „Tisza Kálmán és Orbán Viktor is tudta, miről szól a hatalom” – Gerő András a Mandinernek, Csizmadia Ervin: A dualizmustól az orbánizmusig

2 A BIHARI PONTOK ÉS AZ ORSZÁGYŰLÉSI BALOLDALI KÖR NYILATKOZATA. | Deák Ferenc munkái | (arcanum.com)

3 VI. FEJEZET. A Deák-párt és a balközép egyesülése. | A magyar nemzet története | (arcanum.com)

4 Az ősz nagy férfi - Habsburg Történeti Intézet

5 Az ősz nagy férfi - Habsburg Történeti Intézet

6 Hóman Bálint munkái (niif.hu)

- 7 [Tisza Kálmán | Magyar életrajzi lexikon | \(arcanum.com\)](#)
- 8 [A harminc évig kormányzó Szabadelvű Párt \(1875–1905\) - veritasintezet.hu](#)
- 9 [Több mint kormányváltó \(Kormányértékelés: miniszterelnök\) \(politicalcapital.hu\)](#)
- 10 [Tisza Kálmán és kormányzati rendszere \(Budapest, 2003\) \(szaktars.hu\)](#)
- 11 [Csizmadia Ervin - Uralkodó párt - Jelenkortörténeti és történeti perspektíva \(mtak.hu\)](#)
- 12 [A harminc évig kormányzó Szabadelvű Párt \(1875–1905\) - veritasintezet.hu](#)
- 13 [Csizmadia Ervin - Uralkodó párt - Jelenkortörténeti és történeti perspektíva \(mtak.hu\)](#)
- 14 [Az 1889-es "nagy véderővita" | Irodalmi és társadalmi havi lap- ketezer.hu](#)
- 15 [Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből. | József Pap - Academia.edu](#)
- 16 [1877. évi X. törvénycikk - 1.oldal - Ezer év törvényei \(jogtar.hu\)](#)
- 17 [Nemzeti érdek: ennyit kaszáltunk a keleti nyitáson | Mandiner](#)
- 18 [Hóman Bálint munkái \(niif.hu\)](#)
- 19 [A harminc évig kormányzó Szabadelvű Párt \(1875–1905\) - veritasintezet.hu](#)
- 20 [Szabó Miklós: Politikai gondolkodás és kultúra ... 3. Politikai gondolkodás 1890-1918 között \(oszk.hu\)](#)
- 21 [Orbán szerint kiépült az illiberális rendszer Magyarországon \(nepszava.hu\)](#)
- 22 [Dualizmus kori országgyűlési választások \(publikon.hu\)](#)
- 23 [Viharos március 15-ei ünnep a nagy véderővita árnyékában - Ujkor.hu](#)
- 24 [Csizmadia Ervin et al. - Uralkodó Párt. A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban | TK Politikatudományi Intézet](#)